

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, III, 3-10; *Keşfü'z-zunûn*, I, 122-123, 153, 240, 380, 443, 454, 478, 596, 730-731, 735, 836; II, 1260, 1332, 1617, 1651; Hafâcî, *Reyhânetü'l-elibbâ*, I, 138-144; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VIII, 403-406; Şevkânî, *el-Bedrû't-İâlî*, II, 252; Brockelmann, *GAL*, II, 473-474; *Suppl.*, II, 488; *İzâhu'l-meknân*, I, 5, 314, 330, 343; II, 33, 105, 497, 658-659; *Hediyetü'l-ârifin*, II, 285; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XI, 270; Zirikî, *el-A'âm* (Fethullah), VII, 59; Ekrem Kâmil, "Gazzî-Mekkî Seyahat-nâmesi", *Tarih Semineri Dergisi*, I/2, İstanbul 1937, s. 3-90; D. Hopwood, "The Islamic Arabic Manuscripts in the Mingana Collection", *JRAS* (1961), s. 100-105; Ömer Müsâ Başâ, "Risâletü âdâbi'l-mü'âkele", *MMLADm.*, XLII/3-4 (1967), s. 503-524, 732-757; *Mv.Fs.*, IV, 158.

FATİH ÇOLLAK — CEMİL AKPINAR

GAZZÎ, Necmeddin

(bk. NECMEDDİN el-GAZZÎ).

GAZZÎ AHMED EFENDİ

Ahmed b. İsâ b. Müferric
el-Hüseynî el-Gazzî
(ö. 1150/1738)

Halvetî-Mısrî şeyhi,
Bursa Gazzî Dergâhı'nın kurucusu.

1054'te (1644) Kudüs yakınlarındaki Gazze'de doğdu. Öğrenimine doğduğu yerde başladı. On iki yaşında Kahire'ye giderek Câmîu'l-Ezher'de yedi yıl din ilimleri tahsil etti. Daha sonra Ezher'de hadis dersleri okutmaya başladı. Mısır'da yaşadığı yirmi yıl boyunca dört defa hacca gitti. Dördüncü haccından sonra yıllardan beri methini duyduğu İstanbul'a gitmeye karar verdi. Muhtemelen 1086 (1675) yılında İstanbul'a gelen Ahmed Gazzî bir müddet Ayasofya Camii'nde hadis dersi verdi. Torunu Mustafa Nesîb Efendi'nin oğlu Gazzîzâde Abdüllatif Efendi'nin kaleme aldığı menâkıbnâmesine göre bilinmeyen bir sebeple ertesi yıl Bursa'ya geçti (*Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 5^a). Uzun yıllar Molla Fenârî ve Orhan medreseleriyle Ulucami'de ders okuttu.

Gençlik yıllarında tasavvufî konulara pek ilgi duymayan Gazzî, ilerleyen yaşının ve Bursa'nın mânevî havasının da tesiriyle tekke ve tarikat dünyasına daha sıcak bakmaya başladı. Bir yandan müderrislik yaparken öte yandan bir müşid aramaya koyuldu. Bu arada zaman zaman sûfilerle tartışarak onların dinen sakıncalı bulduğu yorum ve davranışlarına engel olmaya çalıştı.

Devrin büyük sûfisi Niyâzî-i Mısrî'nin Limni sürgününden Bursa'ya dönmesi

(1103/1691) Gazzî'nin hayatında yeni bir devir açtı. Mısır'ya intisap ettikten sonra kırk gün gibi kısa bir sürede sülükünü tamamlayan Gazzî, 1104 Ramazanında (Mayıs 1693) Ulucami'de yapılan bir törenle hilâfet aldı (Hüseyn Vassâf, V, 122).

Gazzî, Niyâzî-i Mısrî'nin tekrar Limni'ye sürgün edilmesi üzerine müşidinin dergâhına postnişin oldu. Fakat Mısrî'nin oğlu Çelebi Ali'nin postnişin olmasını isteyen bazı kimseler onu saraya şikâyet ederek dergâhtan ayrılmasını istediler. Bunun üzerine Gazzî, bir süre Şeker Hoca Mescidi ile Duhter Şeref Mescidi'nde hizmetlerine devam etti. 1108 (1696) yılında şahsî imkânlarını kullanarak kendi adıyla anılan dergâhı kurdu. Geleneğe aykırı olarak vakıflarını evlâda meşrut kılmayan Gazzî, bu dergâhta kırk iki yıl hizmet verdikten sonra 6 Şevval 1150'de (27 Ocak 1738) vefat etti ve son nefesini verdiği odaya defnedildi. Günümüzde Süleyman Çelebi Lisesi'nin bulunduğu yerde kurulan ve Halvetiyye'nin Mısrîyye kolunun ikinci müessesesi olan Ahmed Gazzî Dergâhı 1925'ten sonra Ahmed Gazzîzâde isimden bozma Kazgânî Mektebi adıyla tanınmıştır. Gazzî'nin kabri Pınarbaşı Mezarlığı'na nakledilmişse de kabir taşı bulunamamıştır.

Ahmed Gazzî, medrese ilimleriyle tekke kültürünü birleştiren sûfilerden olup müşidinin aksine coşku ve cezbe dolu bir sûfî değildir. Tekkesinde tasavvufî eserlerin yanında tefsir, hadis, fıkıh da okutmuş; bu arada vaaz ve sohbetlerinde kürsüde *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'nin bulunmasına dikkat etmiştir. Vahdet-i vücûdun tartışmalı konularında ihtiyatlı konuşmayı tercih eden Gazzî, tütün ve kahvenin cevazının tartışıldığı bu yıllarda tütünün çok sert muhalifi, kahvenin ise tiryakisi olmuştur. Yöneticilerle iyi geçinmeye gayret etmiş, Mısrî Dergâhı'ndan çıkarılması dışında idarecilerle pek işi olmamıştır. Dinî hükümleri korumada hassasiyet göstermiş, özellikle kadın müridleri şeyhin mahremi sayan görüşe şiddetle karşı çıkmıştır. Devlet adamlarından gelen hediye ve maddî yardımları, "Her şeyin bir bedeli vardır" gerekçesiyle almamış, aldıklarını da dervişlere dağıtmıştır. Bir müridinin bağışladığı kırk kese akçeyi önce kabul etmemiş, adak olduğunun söylenmesi üzerine Ulucami'nin onarımında kullanılmasını istemiştir (*Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 6^a).

Gazzî, tekkenin âdâb ve erkânında Halvetiyye geleneklerini sürdürmüş, sa-

dece Mısır merkezli bir tarikat olan Bedeviyye dervişlerinin zikir esnasında yüzlerine tûlbent (nikâb) örtme âdetini başlatmıştır (*Vâkıât*, vr. 169^a).

Halifeleri arasında oğlu Abdullah Efendi ve torunu Mustafa Nesîb Efendi başta olmak üzere Kütükçüzâde Ahmed Efendi, Kuşakçı Mehmed Dede, Enarlı Şeyhi Sadreddin Efendi, Nasûhizâde Halil Efendi sayılabilir. Ahmed Gazzî'den sonra dergâhta Mustafa Nesîb, Gazzîzâde Abdüllatif, Ahmed Hasîb, Necib, Cemal, Ali Sırrî ve Bedreddin efendiler postnişin olmuşlardır.

Gazzî'nin dergâhında kurduğu kütüphane Bursa'nın kültür tarihi açısından önemlidir. Bursa kültürüyle ilgili önemli eserler kaleme alan dergâhın üçüncü postnişini Gazzîzâde Abdüllatif Efendi (ö. 1247/1831) zamanında tekke kütüphanesinde 700'den fazla eser bulunuyordu (*Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, vr. 15^b). Bu kütüphane Ahmed Vefik Paşa'nın Bursa valiliği sırasında Orhan Gazi Camii'ne taşınmış, Cumhuriyet döneminde ise Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi'ne nakledilmiştir.

Eserleri. Ana dili Arapça olan, Türkçe'yi Bursa'ya geldikten sonra öğrenen Gazzî Ahmed Efendi'nin iki risâlesi Türkçe, diğerleri Arapça'dır. 1. *Nûr-ı Sâhî*. Emanetleri ehline vermeyi, insanlar arasında adaletle hükmetmeyi emreden âyetin (en-Nisâ 4/58) tefsiri olan bu risâle bozuk bir Türkçe ile kaleme alınmıştır (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 693). 2. *İlâmü'l-mültezem bi-fazîleti zenzem*. Mi'rac gecesi Hz. Peygamber'in kalbinin zemzemle yıkanmasını anlatan Türkçe risâlenin müellif nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Lâleli, nr. 399). 3. *Hediyetü'l-garbî li-İlâhî't-Tuhtetî'l-Verdî*. İbnü'l-Verdî'nin eserinin şerhidir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Genel, nr. 1303). 4. *İ'lâlû Gazzî*. Arapça dil bilgisi kurallarıyla ilgili notlardan meydana gelmiştir (Millî Ktp., Yazmalar, nr. A 216). 5. *Hâşiye 'ale'l-isti'âre*. Arap dilindeki edebî sanatlarla dair olan bu eser Bursa Orhan Gazi Medresesi'nde kaleme alınmıştır (Süleymaniye Ktp., Tekelioğlu, nr. 881). 6. *Risâle fi't-tasavvuf*. Sırât, cenet, cehennem, mîzan gibi akaidle ilgili konuların işlendiği esere müstensih yanlışlıkla bu ismi vermiştir (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1430). 7. *Mizânü'l-akâ'id*. Akaid konularının ele alındığı küçük bir risâledir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 802).

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1042, vr. 1-90^b; a.mlf., *Hulâsâtü'l-vefeyât*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1016 (Genel nr. 2126), vr. 19^a; a.mlf., *Vâkıât*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 705; Ahmed Ziyâeddin, *Gülzâr-ı Sulehâ*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1018, vr. 103^a-104^b; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa 1332, s. 150-170; a.e., Mustafa Kara'nın özel kitaplığındaki yazma nüsha, s. 126; a.mlf., *Gülzâr-ı Mısrî*, Mustafa Kara'nın özel kitaplığındaki yazma nüsha, s. 121; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 122; Süleyman Hâlis, *Vefeyatnâme*, Mustafa Kara'nın özel kitaplığındaki yazma nüsha, vr. 5; *Bursa Vilâyetine Ait Vakfiyeler*, TTK Ktp., nr. Y/665, vr. 4^b-6^b; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, IV, 84; Kâzım Baykal, *Bursa ve Anıtları*, İstanbul 1982, s. 82; Hamdi Tekeli, *Ahmed Gazzî: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 1991), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler II*, Bursa 1993, s. 231-254.

HAMDİ TEKELİ

GAZZİZÂDE ABDÜLLATİF EFENDİ

(1776-1832)

Bursa Gazzî Dergâhı şeyhi.

1190'da (1776) Bursa'da doğdu. Anne tarafından dedesi, Bursa Gazzî Dergâhı'nın kurucusu Şeyh Ahmed Gazzî'nin torunu Mustafa Nesib Efendi'dir. Büyük dedesi Ahmed Gazzî'ye nisbetle Gazzîzâde diye tanındı. İki yaşında iken babası Ulucami imamı Esad Efendi vefat ettiğinden dedesinin yanında yetişti. *Vâkıât* adlı eserinde (vr. 3^b) küçük yaşta tahsile başladığını, Mevlevî Ali Siddık Baba'dan Farsça öğrendiğini, Necmedîn-i Kübrâ'nın *Uşûl-i 'Aşere*'sini, Mevlânâ'nın *Meşnevî*'sini, İbn Atâullah el-İskenderî'nin *el-Hikemü'l-'Aâ'îyye*'sini, Abdülvehhâb eş-Şârânî'nin *Uhûdü'l-Muhammediyye*'sini okuduğunu belirtir. Ayrıca Hoca Hüseyin Efendi'den fıkıh, Hoca Ahmed Efendi'den kıraat, Bekir Efendi'den tefsir ve hadis usulü dersleri aldı (Hüseyin Vassâf, V, 129). Dokuz yaşında iken Mustafa Nesib Efendi tarafından kendisine Halvetî-Mısrî zikri telkin edildi. Dedesinin ölümü üzerine (1202/1788) on iki yaşında Gazzî Dergâhı'na şeyh oldu. On sekiz yaşında Ulucami'de tefsir okutmaya başladı. Üftâde-zâde Şeyh Mustafa Efendi'den teberrüken Celvetiyye icâzeti aldı. Daha sonra İstanbul'a gittiği, Hoca Neş'et ile tanıştığı ve onun tavsiyesiyle Bursa'ya dönü-

şünde Nakşibendî şeyhi Mehmed Emin Efendi ile yakınlık kurduğu bilinmek-teyse de İstanbul'a hangi tarihte gittiği, ne kadar kaldığı ve Bursa'ya ne zaman döndüğü belli değildir. İstanbul dönüşü sülûkünü tamamlayarak Bursa-lı Mehmed Emin Efendi'den Nakşibendî-Müceddî icâztnâmesi alan Gazzîzâde, onun ölümünden sonra halifesi Ali Behcet Efendi'den de istifade etti. Gazzî Dergâhı'nda Halvetî-Mısrî usulünün yanı sıra hatm-i hâcegân da icra ettiren Gazzîzâde, hayatının büyük bir kısmını kırk beş yıl şeyhlik yaptığı dergâhta ders vermek ve eser yazmakla geçirdi. 14 Şâban 1247 (18 Ocak 1832) tarihinde vefat edince dedesi Ahmed Gazzî'nin yanına defnedildi.

Gazzîzâde'nin Ahmed Atâullah, Mehmed Said ve Ahmed Hasib adlarında üç oğlu, Zeyneb Zehrâ ve Hüsnîye adlarında iki kızı olmuş, oğullarından ikisi kendisinden önce ölmüş, Ahmed Hasib ise babasının yerine Gazzî Dergâhı'na şeyhlik makamına geçmiştir. Kızları Zeyneb Zehrâ Hanım Eşrefzâde (İncirli) Dergâhı şeyhi Nazif Efendi ile Hüsnîye Hanım da Enarî (Narlı) Dergâhı şeyhi *Gülzâr-ı İrfân* müellifi Mehmed Fahreddin Efendi ile evlenmiştir. Hüsnîye Hanım'ın çocuğu olmamış, Zeyneb Hanım'ın oğulları Ziyâeddin ve Galib efendiler Eşrefzâde Dergâhı'nda şeyhlik görevinde bulunmuşlardır. Galib Efendi'nin oğlu Ali Sırrı Efendi Gazzî Dergâhı'nda şeyhlik yapmış, kendisinden sonra bu görevi oğlu Bedreddin Efendi sürdürmüştür.

Eserleri. İsmâil Hakkı Bursevî'den sonra Bursa'da yetişen meşâyih içinde en fazla eser yazan Gazzîzâde'nin büyük dedesi hakkında kaleme aldığı *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*'de (vr. 91^a) adlarını zikrettiği yirmi dört eseri dışında başka eserleri de vardır. Başlıcaları şunlardır: 1. *Tefsîrül-Fâtiha*. 1245 (1829) yılında telifini tamamladığı 366 varaklık Arapça bir tefsirdir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 219; İÜ Ktp., AY, nr. 3226). 2. *Ravzâtü'l-müflihûn*. Bursa'da yetişen âlim, sûfî, âşık ve abdalardan bahseden önemli bir biyografik eserdir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1041). 3. *Hulâsâtü'l-vefeyât*. *Ravzâtü'l-müflihûn*'un kısıltılmış şeklidir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1016; İÜ Ktp., TY, nr. 224, 3712). 4. *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî* (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1042). 5.

Vâkıât. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin aynı adlı eseri örnek alınarak yazılmıştır (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 705). 6. *Risâletü'l-akîb*. Bu Arapça eserde vefat etmiş sûfilerin ruhanî tasarrufları üzerinde durulmuştur (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 361). 7. *Rûhu'l-kuds*. Kutub ve ricâlü'l-gayb konusunda kaleme alınan bir eserdir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 703). 8. *Vekâyi-i Baba Paşa*. Baba Paşa diye meşhur olan Pehlivan İbrâhim Paşa'nın Bursa'da sürgünde iken Gazzîzâde'ye anlattığı hâtıraların kaleme alınmasından meydana gelmiştir (Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1043).

Gazzîzâde Abdüllatif'in Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi Orhan Gazi bölümünde bulunan diğer eserleri şunlardır: *Tenkihü zübdetü'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'ân* (nr. 220-221), *Menâsikü'l-hac* (nr. 499), *Temhîdü'l-mukaddimât* (nr. 702), *Risâle-i Zeyniyye* (nr. 704), *Risâle fi kerâmâtü'l-evliyâ'* (nr. 709), *Makâlât-ı Aliyye fi irşâd-ı ehli's-sülûk* (nr. 710), *Risâle-i Semâ* (nr. 711), *Mecmûatü'l-kavâid* (nr. 712), *el-Mecâlîs fi fezâil-i's-sıyâm* (nr. 714), *Mecmûatü'l-huibe* (nr. 740), *Mecmûat-ı Mevâiz-i Müteferrika* (nr. 742), *Şan'at-nâme* (nr. 753), *Tercüme-i Zâhire* (nr. 827-829), *Dürretü'l-beyzâ' fi beyânı şerefi'l-Muşâtâfâ* (nr. 1240), *Mecmû'a* (nr. 5997), *Mecmû'u'l-furûk* (nr. 1626; İÜ Ktp., AY, nr. 2772), *Muhtasar fi'l-furûk* (nr. 1628), *el-Müstehab mesheri'l-luğati'l-'Arabî* (nr. 1629, 1630), *Terâcim-i Ahvâl-i Meşâyih* (nr. 2162). Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Şerefü'l-âfâk* (Uşşakî Tekkesi, nr. 50) ve *Mergübü's-sâlikîn* (Hacı Mahmud, nr. 2518) adlı iki eseri daha bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Gazzîzâde Abdüllatif Efendi, *Menâkıb-ı Ahmed Gazzî*, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Ktp., Orhan Gazi, nr. 1042, vr. 91^a; Mehmed Fahreddin, *Gülzâr-ı İrfân*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. 1098, vr. 167^b; Hüseyin Vassâf, *Sefîne*, V, 128-129; İsmet, *Tekmiletü's-Şekâik*, V, 478-479; Mehmed Şemseddin, *Yâdigâr-ı Şemsî*, Bursa 1332, s. 150-170; Bursalı Mehmed Tâhir, *Meşâyih-i Osmâniyyeden Sekiz Zatın Terâcim-i Ahvâlî*, İstanbul 1318, s. 46-48; Osmanlı Müellifleri, I, 138; Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, I, 409-410; Mustafa Kara, *Bursa'da Tarikatlar ve Tekkeler*, İstanbul 1990, s. 56; Hamdi Tekeli, *Ahmed Gazzî: Hayatı ve Tasavvufî Görüşleri* (yüksek lisans tezi, 1991), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 71-75.

OSMAN TÜRER